

MEMÒRIA PRESENTADA PER LA SECCIÓ
HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA DE L'INSTITUT
D'ESTUDIS CATALANS ALS EXCEL-
LENTÍSSIMS SENYORS PRESIDENT DE LA
DIPUTACIÓ I ALCALDE DE BARCELONA,
donant compte dels treballs fets durant l'any 1917.

L primer dia d'agost de 1917 lliurà l'ànima a Déu Enric Prat de la Riba, fundador de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS.

La jerarquia espiritual i política que exercí en la nova Catalunya i, d'altra banda, l'honor preeminent que les Institucions deuen a aquell que les creà bastarien a obligar-nos a encapçalar amb el seu nom aquesta *Memòria* i a posar davant d'ella l'alta figura que presidí corpòriament una bella part de les activitats que s'hi registren.

Ell va imaginar i va instaurar uns organismes de cultura per tal de fonamentar sòlidament l'inici de retorn a la tradició nacional perduda i la reintegració d'un poble a la civilització.

Cal, però, també comptar en l'il·lustre finat la creació personal en diverses disciplines, car fou escriptor polític, historiador, jurista, i àdhuc de la tasca administrativa sabé fer-ne una ordenació intel·ligent, un objecte d'estudi.

L'esperit patriòtic donà unitat a la seva obra diversa. El sentiment de catalanitat decantà el destí de la seva vida. Fou la tràgica situació de la nostra terra la que el tragué de la ignorada quietud de la cambra de treball per a dur-lo a la plaça pública, com els homes de les democràcies hel·lèniques.

Resta de la producció d'Enric Prat de la Riba una considerable bibliografia. Resta d'ell, encara, l'esforç per a retornar la nostra cultura a la seva antiga esplendor i al diàleg universal, que farà el seu nom perdurable a través de les noves generacions de Catalunya.

Les gestions incessantment fetes per la Secció per tal de restablir en el possible la seva vida de relació han començat a donar enguany els seus resultats i ha estat possible posar-se en contacte novament a part de les Univer-

sitats i Societats d'Amèrica, amb altres franceses i italianes, especialment de Roma, París i Tolosa; és poc certament, mes és potser el començament de la represa del normal intercanvi que amb tanta extensió i eficàcia havia arribat a establir el nostre jove INSTITUT amb els savis més eminents i amb les més prestigioses entitats científiques del món.

La Secció ha pogut donar enguany una major activitat a la impressió d'alguna de les obres en preparació: així, el volum tercer de *L'Arquitectura Romànica a Catalunya* ha quedat acabat en quant al text i falta tan sols imprimir l'índex; podrà, per tant, ésser donat al públic en començar el 1918. L'esforç enorme d'investigació i de treball que representa un llibre semblant ho mostrarà el mateix volum molt millor del que podrien fer-ho avui les nostres paraules; la seva extensió dobla quasi bé la dels volums anteriors, més de mil dos cents gravats acompanyen el text; això vol dir també les dificultats materials considerables que ha calgut vèncer per a tirar endavant, en els temps nostres, un llibre d'aquestes proporcions. La Secció té la seguretat que serà un digne acabament d'aquest gran Corpus del nostre romànic.

Més lentament avença el volum segon dels *Documents per a l'estudi de la Cultura Catalana Migeval*. La recerca minuciosa, seguida amb constància, en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, pedrera inexhaurible on han acudit tots els estudiosos del passat de Catalunya, no permet anar depressa en la redacció. Cal encara anotar els documents, establir-ne les relacions, etc., coses totes elles que exigeixen molt temps i molt treball. Els resultats aconseguits ja avui garanteixen al segon volum un interès i una novetat majors si caben que'ls de l'anterior.

Ha començat la Secció a preparar la publicació d'un nou ANUARI. Es una empresa costosa i difícil sempre i avui més que mai; podem des d'ara preveure un retràs en l'aparició del volum. Així i tot la Secció no ha volgut suspendre'l indefinidament, ni trencar la tradició dels seus ANUARIS, brillantment començada i seguida. Per aquest compte amb un nucli d'estudis prou interessants, esmentem els següents: *L'Escola poètica de Ripoll en els segles X-XIII*, per En Lluís Nicolau; *Ensaig bio-bibliogràfic sobre el canonista Josep Pons i Massana*, pel P. Joan Vilar, S. J.; el Dr. D. Antoni Rubió continuarà la sèrie d'articles dedicats a la *Grècia catalana* que ha anat publicant en els ANUARIS anteriors. La Secció arqueològica compendrà un estudi de M. Jean-Auguste Brutails: *Où s'est constituée l'architecture romane*; en Joaquim Folch hi publicarà *L'alba de l'abat Biure*; Mn. Josep Gudiol *Les creus d'argenteria a Catalunya*, treball fet per encàrrec de la Junta de Museus de Barcelona, amb ocasió de l'Exposició de Creus organitzada durant la reunió del I Congrés d'Art Cristià.

Havem d'esmentar encara la *Bibliografia Luliana* redactada pels Srs. Duran i Rogent, de la qual en *Memòries* anteriors havem fet referència; ha començat a imprimir-se i hi han ja deu fulls tirats en el moment de redactar aquesta nota.

En el Concurs Martorell d'enguany ha estat premiada l'*Arqueologia Litúr-*

gica de la Província Tarragonina, obra del Conservador del Museu Episcopal de Vich, Mn. Josep Gudiol. L'autor ha ofert el manuscrit a la Secció que ha acordat publicar-lo, després d'haver estat examinat, com estatueix el reglament, per una ponència que ha dictaminat en els termes més favorables. Aquest nou llibre, que compendrà tres volums, vindrà a continuar la col·lecció de grans estudis empresa per la Secció des del primer any de la seva existència.

Ha quedat ordenat l'arxiu de Sant Joan de les Abadesses; la documentació ha estat distribuïda en dues grans seccions: religiosa i civil, comprenent dins la primera la que fa referència al monestir pròpiament dit i dins la segona la que correspon a l'administració, plets, processos, etc., que aquest tenia com a propietari de gran quantitat de béns en diversos indrets. S'han separat els pergamins dels papers i dels registres; els primers que sumen en conjunt uns dos mil han estat classificats cronològicament; els altres han estat distribuïts per matèries seguint la classificació que naturalment donava el seu contingut. Figura encara en aquest arxiu una sèrie molt important de protocols notariaus que comença l'any 1240 i que'ns ha conservat inventaris, contractes de tota mena, notícies de pintors, escultors, etc. del més alt interès. Mossèn Joan Masdeu ha dut a terme amb aquesta ordenació un treball llarg i ple de dificultats, però que era indispensable per a poder estudiar l'arxiu de Sant Joan tant interessant per la quantitat de documentació conservada i per la antiguitat d'una gran part d'aquesta.

Una subvenció per un semestre, prorrogada després, ha permès al Capítol de la Seu de Tortosa, continuar els treballs d'ordenació i catalogació de l'arxiu i biblioteca, iniciats pels Srs. Jordi Rubió i Ramon d'Alòs.

Un viatge fet a Mallorca, amb l'objecte d'examinar les exploracions prehistòriques que hi està fent la Secció ha permès visitar algun dels arxius i biblioteques de Palma. L'arxiu capitular, admirablement ordenat i catalogat pel Dr. Miralles, actual bisbe de Lleyda, estava antigament a la sacristia, com ho indica un pergami del 1351. L'any 1526 es parlà de la construcció d'una sala especial per a llibres i escriptures. Actualment està ben instal·lat en tres sales d'una dependència superior de la Seu, anexas a la nau del costat de l'evangeli. L'arxiu està classificat en tres grans sèries: llibres, quaderns i papers solts, pergamins. Els llibres dividits segons el seu contingut (Aniversaris, Almoina, Actes capitulars, Fàbrica, etc.) Els actes capitulars comencen en 1299; especialment interessant la sèrie de Capbreus, codis i repertoris, esmentem per exemple el *llibre verd* de privilegis (el més antic és de 1240), el capbreu vermell *Capibrevia antiquissima*, del segle XIV, el *llibre de la cadena*, un repertori de butlles i privilegis i els manuscrits de *Contemplació de la Verge*, *Tractat dels set sacraments*, un *Marsili*, etc. El número total de llibres és de 5,167, tots ells catalogats. La sèrie de quaderns i papers solts comprèn 311 caixes de documents catalogats en 2,828 cèdules. La sèrie tercera (pergamins) comprèn cinc seccions: expedients (1435-1787),

documents notarial (1230-1696), judicials (1246-1761), eclesiàstics (1232-1761), civils (1230-1685), amb una cèdula per cada document. L'índex mòvil general de l'arxiu compren 18,348 cèdules en 56 cedularis. El Dr. Miralles va deixar-hi un estudi seu molt interessant sobre les relíquies de la Seu i els reliquiers; aquests són en gran part obra dels argenters mallorquins i porten la marca de Mallorca. Pocs arxius trobaríem avui, tant a Catalunya com fora d'ella on l'investigador pugui situar-se amb més facilitat i orientar-se més ràpidament pel seu treball. L'esforç abnegat del Dr. Miralles és digne del major elogi i mostra els resultats que pot aconseguir una voluntat intel·ligent.

L'arxiu de protocols de Palma és també un arxiu important. Està instal·lat a la casa dels notaris i comprèn uns 7,000 volums, posats desordenadament en els prestatges, però duent tots una numeració seguida que permet trobar-los amb facilitat. Hi ha un índex general fet per D. Sebastià Miralles, pare de l'ordenador de l'arxiu capitular: *Rúbrica de los notarios que existen en el archivo de protocolos del distrito notarial de Palma de Mallorca*. Els notaris hi estan ordenats alfabèticament i al costat de cada nom hi ha la indicació dels anys que comprenen els seus manuals. El notari més antic, únic del segle XIII, és Guillem Morató (1298-1313). Es conserven en el mateix arxiu registres de diverses cúries, alguns del segle XIII, com els del Paborde de Tarragona que comencen en 1277. Hi ha, a més, una sèrie de protocols ordenada alfabèticament per orde geogràfic: el més antic és el de la ciutat (1232); dintre del mateix segle n'hi han altres posteriors, com els de Pollensa (1276) i Sineu (1295). En el mateix arxiu es conserven també una sèrie de capbreuacions (segle XVI) i altra d'amortitzacions (segle XVIII). De l'arxiu del regne en té un estudi fet l'arxiver senyor Sanxo, estudi que serà publicat aviat. L'arxiu municipal i el de la Diputació tenen menor interès. Han quedat sense veure per manca de temps l'arxiu de l'Audiència i el del Reial Patrimoni.

A Palma hi han dues grans biblioteques públiques: l'episcopal i la provincial. La primera està ben instal·lada en una dependència del palau i té com fons principal la deixa de llibres feta pel P. Miquel Mir. La biblioteca provincial està instal·lada en unes sales de l'antic convent de Jesuïtes; la sala principal que conserva la vella llibreria, amb una galeria al volt, sostinguda per mènsules esculpturades, és esplèndida. Com totes les biblioteques provincials, aquesta va formar-se amb els llibres dels convents. Fer-se avui una idea del seu contingut és impossible pel desordre i confusió amb què estan posats els llibres, en gran part no catalogats encara. Assenyalem un nucli important d'incunables, ben pocs catalans de llengua o lloc d'impressió, la sèrie de manuscrits i d'impresos lulians que forma un grup especial dins la biblioteca, una quantitat extraordinària de volums de *varia* que pot reservar sorpreses al bibliòfil pacient. D. Estanislau Aguiló, qui havia regentat aquest dipòsit durant llargs anys i l'estimava i el coneixia com ningú, havia mort poc abans de la visita nostra;

això ens ha privat de detallar aquí, com amb el seu ajut hauríem pogut fer, les peces capdals de la principal biblioteca mallorquina.

Al Concurs d'Arxius convocat per la Secció s'han presentat els de Manresa, Sant Mateu, Valls i Solsona. La Secció, examinades detingudament les memòries, ha acordat concedir els premis en la forma següent: El primer premi a D. Joaquim Sarret i Arbós, pels treballs d'ordenació i catalogació dels arxius de la Seu, municipal i notarial de Manresa. El Sr. Sarret va començar molt jove els seus treballs a l'arxiu de la Seu, sota la direcció de D. Leonci Soler i March, qui ha sigut el seu mestre i guiador en aquests estudis. Va seguir després l'ordenació de l'arxiu municipal començada pel Sr. Soler i March, fins a deixar catalogada amb paperetes tota la documentació que s'hi conserva i que en algunes sèries s'inicia en el segle XIV. L'arxiu de protocols, que comença en 1243, seguint amb alguna interrupció fins als nostres temps, forma una sèrie de 3,817 números; ha estat també ordenat pel Sr. Sarret en els curts lleures que li deixava l'arxiu de la ciutat. Es tenint en compte la constància i abnegació que representa el compliment d'una feina tan extensa que ha fet necessari sovint l'estudi detingut de molts documents que la Secció ha cregut al Sr. Sarret mereixedor del primer premi en aquest Concurs. El segon premi s'adjudica a don Fidel de Moragas i Rodés pel seu Catàleg dels llibres, pergamins i documents antics de l'arxiu municipal de la ciutat de Valls. Científicament, aquest treball en res pot considerar-se inferior al que ha fet a Manresa el Sr. Sarret i permet fer-se una clara idea de l'arxiu i emprendre-hi qualsevol investigació. Unicament el tractar-se d'un fons més reduït motivà que se li assenyales el segon lloc. El tercer premi es concedeix a Mn. Manuel Betí, qui ha ordenat l'arxiu municipal de Sant Mateu i els eclesiàstics i notarial de Morella. Mn. Betí està realitzant als arxius d'aquella comarca una feina profitosa i desinteressada que la Secció ha cregut que no havia de quedar sense recompensa.

En la *Memòria* anterior esmentàvem l'increment de les exploracions arqueològiques empreses per la Secció i llurs brillants resultats; lentament es va fent la llum en els llunyans orígens de la terra catalana i cada campanya és un nou pas en el coneixement de la nostra prehistòria. S'han continuat enguany les excavacions a Calaceit i en algun dels petits poblats de la seva regió. El poblament de Sant Antoni per la seva extensió, per la seva complicació exigeix un treball lent i minuciós; el material que es descobreix és sens dubte interessant, però especialment cada nova campanya confirma l'importància d'aquesta exploració que permetrà posar en clar la topografia precisa d'una ciutat ibèrica, que per primera vegada s'haurà excavat d'una manera metòdica i científica. Entre les coves explorades ens cal esmentar la cova de Can Pasqual, a Castellví de la Marca, que ha donat alguns sílexs i ceràmica decorada amb incisions; un vas esfèric decorat amb garlandes, així mateix incises, aparegut també en aquesta cova, mereix una

atenció especial per les relacions que permet establir amb altres estacions peninsulars. La passada primavera va tenir notícia la Secció d'haver-se descobert uns abrics amb pintures rupestres, en el barranc de la Valltorta, prop d'Albocàcer (Castelló); una primera expedició que va anar tot seguit al lloc indicat va confirmar la troballa i va assenyalar encara l'existència de noves pintures a més de les anteriorment descobertes. Ja amb ple coneixement del treball a fer, s'ha organitzat una missió amb l'objecte de copiar les pintures i excavar les coves i abrics on aquestes es troben. Els treballs que han començat ja a donar resultats extremadament satisfactoris, estan encara en curs i deuran continuar-se tan bon punt el temps sigui favorable; deixem, per tant, per més endavant el donar-ne compte. Ja de temps es tenia notícia de l'existència d'un forn de ceràmica a Sant Martí Sarroca; mai, però, havia estat explorat. Aquests tallers ceràmics són rars a totarreu; ho són també a Catalunya: d'un de Tarragona n'havia parlat l'Hernández Sanahuja, el Sr. Brocà n'havia estudiat un altre prop de Reus, a l'últim ANUARI havem publicat el trobat pel Sr. Joan Vila a Sabadell; això donava a l'exploració del de Sant Martí un interès especial que ha fet que la Secció l'emprenqués enguany; s'ha pogut descobrir la fogaina, dividida en dues seccions, cobertes amb arcades i gran quantitat de ceràmica, principalment trossos de *dolia* i de *sigillata*; prop d'aquest varen trobar-se encara rastres d'un altre forn més petit. Del primer se n'ha fet, amb tota atenció, el plànol i una maqueta que ha quedat exposada al Museu. Ultimament havem de donar compte dels resultats de la campanya d'enguany a les Balears: els treballs del ferrocarril de Santanyí havien destruït prop de Lluchmajor gran part d'un poblat, en el lloc dit *Son Julià*; abans que acabés de desaparèixer enterament, s'ha excavat la part conservada encara i s'han posat al descobert sis cambres adossades a la muralla que cloïa exteriorment el recinte de la petita ciutat. Al mig d'aquesta muralla hi havia hagut un talaiot, ja destruït en començar els treballs; el material descobert en les cambres confirma encara que es tracta d'un poblat corresponent a la mateixa cultura dels talaiots, per consegüent, a la plena edat del bronze; tenint en compte el perill imminent de destrucció d'aquestes antigues construccions, s'ha fet una maqueta que, junt amb els plànols i fotografies, permetrà conservar-ne un record precís. Prop també de Lluchmajor s'han excavat unes cambres en una propietat dita *Es Pedregar*; la ceràmica i altre material descobert permeten afirmar la identitat de cultura d'aquest poblat amb l'anterior; algunes habitacions de l'un i l'altre havien estat aprofitades posteriorment, en època romana. D'altres exploracions de poblats semblants podríem donar compte; totes elles coincideixen en els resultats amb petites variacions de detall. Convindrà ara emprendre l'exploració total d'un poblat d'aquesta mena per a fixar amb claretat la seva disposició, ja que sembla evident que tots ells responen a un tipus essencialment uniforme amb majors o menors complicacions accidentals. Assenyalar la identitat de

cultura entre els talaiots i els poblats, fixar la cronologia d'uns i altres és ja un resultat considerable que s'haurà conseguit, a part del recull de material de tota mena que permet formar en el Museu una sèrie nova de prehistòria catalana en un dels seus sectors menys coneguts. A Eivissa i Formentera s'han explorat unes necròpolis romanes que han donat un material interessant; aprofitant aquests treballs ha estat possible recollir alguns objectes procedents segurament dels enterraments púnics, tan coneguts, de la primera d'aquestes illes.

La catalogació gràfica dels monuments i del mobiliari (en el sentit més extens del mot) sota algun aspecte interessant per l'història de l'art o l'arqueologia catalanes ha continuat enguany amb la mateixa activitat que els anteriors. El Servei de Conservació i Catalogació de Monuments té ja avui arxivats una sèrie de plànols, alçats, seccions, etc., de monuments, estudis de detall, fotografies d'objectes de tota mena que fan de la col·lecció reunida un element indispensable de consulta per a tothom que vulgui estudiar l'art català. A més d'aquest treball el Servei ha exercit l'acció tutelar que li correspon: assenyalem aquí la seva intervenció que ha impedit la venda dels bells finestrals del castell de Belcaire i ha assegurat la conservació de la torre-portal de Centelles, que ja el poble havia començat a enderrocar. En alguns treballs de la Secció, com per exemple en l'estudi de les noves pintures descobertes en un petit absis de Santa Maria de Terrassa, ha col·laborat el Servei d'una manera eficaç.

Una quantitat ha estat per primera vegada consignada en el pressupost d'enguany de la Diputació i destinada al foment i catalogació dels museus públics locals. L'administració d'aquesta quantitat ha estat encomanada a la Secció. Aquesta ha cregut que avui la inversió més convenient a donar-li era convocar un Concurs de Museus, per al qual, després d'un detingut estudi, varen fixar-se les bases següents: I. Es concedirà un premi de 1,500 pessetes i un accèssit de 500 al Museu que ofereixi una millor organització científica i majors garanties d'eficàcia per a l'estudi. II. El Museu ha d'ésser públic i situat a Catalunya o en qualsevol altra terra de llengua catalana. III. Queden exclosos del Concurs els museus situats a la ciutat de Barcelona. IV. Per a pendre part en el Concurs deurà el conservador o encarregat del museu comunicar-ho a la secretaria de la Secció, enviant, junt amb aquesta comunicació, un breu històric del museu (any de fundació, desenrotllament, mitjans dels quals disposa, etc.), i una nota on es dongui compte de la seva composició, del criteri seguit en els treballs de seriació, inventari, catalogació, etc. i de l'estat en què aquests es trobin actualment, junt amb totes aquelles altres dades que puguin contribuir al millor coneixement del museu. V. L'import del premi i de l'accèssit es destinarà a millorar el museu al qual s'adjudiqui, en la forma que la Secció

assenyalarà, sentit el parer del conservador o encarregat, qui podrà indicar, en fer la comunicació, les necessitats del museu que cregui de major urgència. VI. El museu premiat no podrà presentar-se a nou Concurs fins passats cinc anys de la concessió del premi. VII. Les comunicacions i notes deuran ésser entregades a la Secretaria per tot el 31 de març d'enguany. El veredictes es farà públic per la premsa diària i el premi serà entregat el dia de Sant Jordi primer vinent. — Varen presentar-se quatre museus a aquest primer Concurs: els Episcopals de Vich, Mallorca i Solsona i el Museu d'Art de l'Empordà. Aquest últim, en formació encara, va quedar exclòs del Concurs; tampoc va poder ésser admès el de Solsona, arribat fora del terme fixat. Entre els dos museus restants l'opció no era dubtosa: el premi va ésser concedit al Museu de Vich i l'accèssit al de Mallorca. El primer, fundat pel bisbe Morgades, té ja una tradició gloriosa. El 7 de juliol de 1891 va inaugurar-se el Museu Arqueològic-Artístic Episcopal de Vich, que tot seguit es convertia en un dels nuclis principals d'art català. El primer de juliol de 1893, dia de la consagració de Santa Maria de Ripoll, és datat el pròleg del Catàleg del Museu, ja aleshores amb prop de 4,000 números, molts d'ells d'una qualitat excepcional. El Bisbe fundador va trobar aviat en Mn. Josep Gudiol un conservador abnegat i intel·ligent qui posava els seus coneixements i la seva activitat en estudiar i créixer el tresor confiat a la seva docta custòdia. Unes *Memòries* anuals que ha anat publicant el Museu permeten seguir amb facilitat la seva continuada creixença. A la *Crònica* dels nostres ANUARIS sempre ha tingut un lloc el Museu de Vich, que és, per altra banda, prou conegut de tots els estudiosos d'art i litúrgia de Catalunya i de fora d'ella per a que sigui necessari aquí insistir en el seu elogi. El primer premi d'aquest primer Concurs li corresponia de dret. El Museu Arqueològic Diocesà de Mallorca és, com el de Vich, degut a la iniciativa d'un bisbe exemplar, el Dr. Campins; fins l'any passat pot dir-se que no quedà definitivament organitzat aquest Museu, inaugurat el 23 de febrer, mort ja el prelat eminent que havia presidit els seus inicis i format el seu nucli primer. El treball fet en tan curt temps és prou garantia de l'avenir que pot tenir aquest Museu, destinat a aplegar i salvar tantes obres d'art encara disperses, tant material arqueològic poc estimat. La col·laboració de la Societat Arqueològica Luliana hi ha portat la col·lecció fins aleshores conservada a la Sapiència. Donatius i dipòsits particulars l'han enriquit amb taules i robes i escultures i ceràmica. Així s'és anat formant aquest dipòsit, avui ja d'una importància considerable, que el zel de la Junta de Patronat farà prosperar. La Secció ha cregut que la concessió de l'accèssit al Museu de Mallorca era al mateix temps que una merescuda distinció un testimoni de confiança en la seva acció futura.

Barcelona, 31 de desembre de 1917. — El Vice-president, J. MASSÓ I TORRENTS. — El Secretari, FRANCESC MARTORELL.